

MEDEDELINGEN VAN DE HEEMKUNDIGE KRING VAN ERPE-MERE

HEEMKUNDIGE KRING
ERPE-MERE

Driemaandelijks tijdschrift
Juli 2025 - jaargang 65 - nr. 3

HET MIDDELEEUWSE DORP BURST

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

RESULTATEN VAN EEN PROEFONDERZOEK UIT 2017

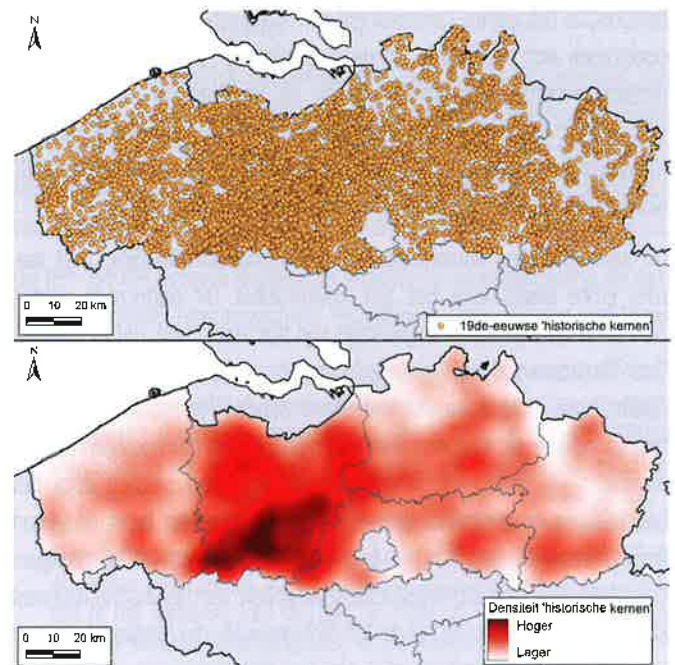
Ewoud Deschepper, Liesbeth Massagé,
Wouter De Maeyer, Cateline Clement & Bart Cherretté¹

1. Inleiding

Het zuidelijke deel van de provincie Oost-Vlaanderen is één van de verschillende gebieden in het huidige Vlaanderen die nog een landelijk karakter hebben. Naast het open kouterlandschap vormen de vele kleinere bewoningskernen – dorpen en gehuchten – een essentieel element van dat landelijke karakter. Vandaag de dag zijn die bewoningskernen onderwerp van politieke en maatschappelijke discussie: diensten verdwijnen (denk maar aan de bankautomaten), het gemeenschapsleven brokkelt af. Deze discussies hebben als gevolg dat steeds meer beleidsniveaus initiatieven nemen om verschillende aspecten van 'dorpelijkheid' (een term geïntroduceerd door Vlaams Bouwmeester Erik Wieërs) te versterken.² Ook erfgoed speelt hierin een belangrijke rol, aangezien zowel het roerend als onroerend erfgoed van deze bewoningskernen essentiële elementen zijn van hun identiteit. Binnen het onroerend erfgoed domein groeit de laatste jaren opnieuw de wetenschappelijke interesse rond het ontstaan en de evolutie van deze bewoningskernen.

Er is namelijk vrij weinig direct historisch-archeologisch inzicht in deze kernen. Het algemene idee is dat ze in oorsprong een middeleeuws fenomeen zijn: veel van hun namen, bijvoorbeeld wanneer ze eindigen op -gem, verwijzen inderdaad naar vroegmiddeleeuwse nederzettingen, en ook de kerken die in het midden staan, zijn vaak middeleeuws van oorsprong. Historisch kaartmateriaal versterkt de overtuiging dat deze bewoningskernen al eeuwenlang op dezelfde locatie liggen. Tegelijkertijd tonen deze kaarten zowel evolutie als continuïteit in hun omvang en ruimtelijke structuur. Op die manier worden deze bewoningskernen benoemd als 'rurale historische kernen'. Inventarisaties van dergelijke historische kernen op basis van 18de- en 19de-eeuws kaartmateriaal tonen dat hun verspreiding binnen het huidige Vlaanderen niet gelijk is.³ Met name Oost-Vlaanderen, en vooral het zuidelijke deel van de provincie, vertoont een zeer grote concentratie aan dergelijke kernen (Fig. 1).

Deze concentratie in zuidelijk Oost-Vlaanderen is volgens veel onderzoekers niet toevallig. Over het algemeen worden de vruchtbare leembodems en een grotere bevolkingscontinuïteit vanuit de Romeinse periode als belangrijkste redenen voor deze dichtheid naar

Figuur 1: Verspreiding van rurale historische kernen in het Vlaams gewest, zoals geïnventariseerd door TYS *et al.* 2010. Bovenaan: verspreiding van de individuele kernen; onderaan: dichtheid van deze verspreiding. Hoe roder, hoe groter de dichtheid. Datalaag historische kernen © Agentschap Onroerend Erfgoed

voor geschoven.⁴ Dit op zichzelf geeft echter geen aanleiding tot het ontstaan van geconcentreerde bewoning. De bestaande literatuur met betrekking tot het historische graafschap Vlaanderen oppert daarvoor

1. SOLVA, Gentssteenweg 1B, 9520 Sint-Lievens-Houtem.
2. E. WIEËRS, Kansen scheppen voor ontmoeting. Ambitionota Vlaams Bouwmeester 2020-2025, Brussel, 2021, p. 23.
3. D. TYS, E. BUYLE, I. VERDURMEN & F. CANTERS, Vectorisering en karakterisering van nederzettingkernen op basis van het zgn. 'gereduceerd kadaster', SKAR-Rapport 5, Brussel, 2010; G. TACK & N. VANMAELE, Bijlage 5. De oude dorpenkaart, het Belgische raam en het Kolenwoud. Dorpendensiteit als maat voor menselijke occupatie en bospersistentie tot en met de vroege middeleeuwen, in: G. TACK, P. BLONDÉ, P. VAN DEN BREMT, M. HERMY & N. VANMAELE, 12.000 jaar Bos t'Ename. Een hoopvol perspectief voor bos in de Lage Landen. Gorredijk, 2021, te raadplegen via <https://www.12000jaarboslename.be/nl/home>.
4. A. VERHULST, Landschap en landbouw in middeleeuws Vlaanderen, Gent, 1995, pp. 118-120.

enkele aan elkaar verwante verklaringen.⁵ Bevolkingsgroei vanaf de 10de eeuw zorgde voor de nood tot verhoging van de graanproductie. Om die reden werd het akkerland geconcentreerd op één of enkele locaties, en werd het drieslagstelsel ingevoerd, vaak onder druk van de elite. Deze concentratie van het akkerland, die tegelijkertijd een rationeler beheer van kapitaal (akkerland, mest,...) toeliet, zorgde zo voor een bewoningsconcentratie. Ook sociaal-juridische aspecten (vestiging van het heerlijk gezag, opkomst van parochiekerken,...) worden als mogelijke verklaringen gezien.

2. Het dorp historisch benaderd

Het belang van 'het dorp' als (vermoede) middeleeuwse en latere nederzettingvorm heeft een grote hoeveelheid historisch onderzoek voortgebracht. Binnen de meer materiële en landschappelijke gerichte historische disciplines (archeologie en historische geografie) richt het onderzoek zich met name op de ontwikkeling (ontstaan, voorlopers, verdere evolutie), de morfologie, en de functies van deze kernen. Wat betreft het historische Vlaanderen bleef het onderzoek naar de middeleeuwse kernen vooral voer voor historici, en moet vastgesteld worden dat de omvang van hun verzamelde werk vrij beperkt is.

De aandacht ging vooral naar de landschapontwikkeling, met een zeer grote plaats voor het zgn. kouterdebat. Dit onderzoek richtte zich voornamelijk op de organisatie van het landschap, dat in zuidelijk Oost-Vlaanderen in grote mate gekenmerkt wordt door kouters of *open fields*: grote complexen van akkerland zonder fysieke afscheidingen tussen individuele percelen. De nederzettingen *an sich* kregen minder aandacht. Dit moet vermoedelijk vooral verklaard worden door het beschikbare en gebruikte bronmateriaal: geschreven bronnen geven weinig informatie over het ontstaan en de evolutie van nederzettingen, laat staan over hun morfologische kenmerken; cartografische bronnen klimmen ten hoogste op tot de 15de-16de eeuw. Op die manier bleef men vaak steken op algemeenheden en vage chronologieën, of trok men conclusies op basis van onderzoek in andere regio's.

Volgens verschillende middeleeuwse historici ontstonden de eerste 'geconcentreerde nederzettingen' (rurale kernen) in het historische Vlaanderen vanaf de 7de eeuw.⁶ Geïnspireerd door archeologisch nederzettingsonderzoek in Nederland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk karakteriseerde historicus Verhulst deze nederzettingen in 1995 als gehuchten zonder structurele, regelmatige ruimtelijke ordening.⁷ Ze ontwikkelden zich volgens hem ofwel vanuit één grotere boerderij (in bezit van een grootgrondbezitter) ofwel vanuit een kleine groep boerderijen. Het lijkt erop dat Verhulst's visie, naast gebaseerd op archeologisch nederzettingsonderzoek in omliggende regio's, vooral gedetermineerd werd door vroegmiddeleeuwse geschreven bronnen die melding maken van beheersstructuren met een duidelijk onderscheid tussen centrale/grotere boerderijen in bezit van grootgrondbezitters en individuele, al dan niet afhankelijke boerderijen. Gelijkwaardig is de visie van Van Durme, die stelt dat er vóór het jaar 1000 ongeordende gehuchten ontstonden rondom één of meerdere open ruimtes.⁸ Ook Thoen en Berings delen de visie van het ontstaan van bewoningsconcentraties vanaf de 7de eeuw.⁹ Volgens Berings speelde de stichting van plattelandskerken hier een belangrijke rol in.

Verhulst en Thoen, die meest uitgebreid ingingen op deze problematiek, zien deze vroegmiddeleeuwse bewoningsconcentraties niet als eigenlijke 'dorpen'. Die zouden pas vanaf de 11de eeuw ontstaan zijn, dankzij een verdere concentratie van bewoning rond één of meerdere gemeenschappelijke voorzieningen (kerk, dorpsweide, hoeve van de grootgrondbezitter,...). Volgens Verhulst gaat dit samen met landschappelijke en sociaal-economische evoluties, namelijk het ontstaan van kouters (met gemeenschappelijke bewerkingsregimes) en het administratief en economisch ondergeschikt worden van vrije boeren aan grootgrondbezitters.¹⁰ Thoen voegde de oprichting van mottekastelen en kerken toe als factoren die vanaf de 10de-12de eeuw de bewoningsconcentratie in de hand werkten.¹¹ De kerken zouden volgens Thoen tot dan namelijk vrij geïsoleerd in het landschap gelegen hebben.

Er was tot voor kort amper een archeologische bijdrage aan het onderzoek naar het ontstaan en de evolutie van middeleeuwse bewoningsconcentraties.¹² Een belangrijke reden hiervoor is het gebrek aan archeologisch onderzoek binnen rurale historische kernen. Nochtans is er sinds de eeuwwisseling een zeer grote kwantitatieve toename aan archeologische gegevens, vooral voor de middeleeuwen.¹³

Op Vlaams niveau bevinden deze nieuwe archeologische gegevens zich echter grotendeels buiten de huidige rurale kernen. Opnieuw vormt zuidelijk Oost-Vlaanderen een uitzondering: vooral de laatste tien jaar zorgen bouw- en infrastructuurwerken voor een groeiend aantal archeologische onderzoeken binnen rurale historische kernen. Door de aard en de organisatie van deze onderzoeken bleven de inzichten echter gefragmenteerd en was het moeilijk de bredere evoluties te herkennen.

5. VERHULST 1995, o.c., p. 159; E. THOEN, Het landschap in de Middeleeuwen en de Moderne Tijden, in: W. PREVENIER, E. THOEN & R. VAN EENOD (red.), *Geschiedenis van Deinze*. Deel 3: Het platteland en de dorpen in Deinze, Deinze, 2007, pp. 59-92, hier pp. 69-73.
6. A. VERHULST, Het landschap in Vlaanderen in historisch perspectief, Antwerpen, 1964, pp. 93-102; VERHULST 1995, o.c., pp. 126-127.
7. VERHULST 1995, o.c., pp. 126-127.
8. L. VAN DURME, Dries, vooral in Centraal- en Zuid-Oost-Vlaanderen, in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, jg. 70.1, 1998, pp. 119-211, <https://doi.org/10.21825/hctd.88553>.
9. E. THOEN, Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden. Testregio: de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst (eind 13de - eerste helft 16de eeuw), onuitgegeven doctoraatsverhandeling Universiteit Gent, 1988, p. 687; E. THOEN, Een model voor integratie van historische geografie en economische structuren in Binnen-Vlaanderen. De historische evolutie van het landschap in de Leiestreek tussen Kortrijk en Gent tijdens de Middeleeuwen, in: *Jaarboek van de Heemkring Scheldeveld*, jg. 19, 1990, pp. 5-34, hier pp. 15-16; THOEN 2007, o.c., p. 64; G. BERINGS, Hak om, die boom. Een verhaal van de kerstening in Vlaanderen, Aalter, 2023, pp. 299-300.
10. VERHULST 1964, o.c., p. 102; VERHULST 1995, o.c., p. 167.
11. THOEN 1988, o.c., p. 687; THOEN 2007, o.c., p. 73.
12. K. DE GROOTE, R. ANNAERT, M. DEWILDE & G. VYNCKIER, Project historische dorpskernen. Kader en methode voor de inventarisatie van de historische dorpskernen in functie van de afbakening van archeologische zones, *Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed* 94, Brussel, 2018, pp. 6-7.

3. Het project 'Hoeves, dorpen, kouters'

Vanuit deze problematiek voerden archeologen van de Universiteit Gent (Vakgroep Archeologie) en SOLVA een onderzoek uit naar de aard, morfologie, chronologie en evolutie van de middeleeuwse nederzettingvormen in zuidelijk Oost-Vlaanderen: *Hoeves, dorpen, kouters. Een studie naar evoluties in de middeleeuwse nederzettingen- en landschapsstructuur tussen Schelde en Dender*.¹⁴ De ouderdom, het ontstaan en de ontwikkeling van rurale historische kernen in de regio vormden daarbij een belangrijke focus. Daarbij werd gebruik gemaakt van recente en oudere archeologische gegevens, maar ook van historische, cartografische en toponymische informatie. Op die manier werd getracht een zo compleet mogelijk beeld van de nederzettingen en hun evolutie te verkrijgen.

In deze bijdrage lichten we Burst uit als voorbeeld van hoe historische en archeologische gegevens samen inzicht kunnen geven in de ontwikkeling van rurale kernen, en welke moeilijkheden er (nog) zijn bij dergelijk onderzoek.

4. Wat is een dorp?

Hierboven spraken we vooral over 'bewoningsconcentraties' en 'kernen'; de term 'dorp' werd waar mogelijk vermeden. Dat heeft alles te maken met de wetenschappelijke discussie over wat een dorp nu precies is. In de algemene beleving wordt er vaak een onderscheid gemaakt tussen 'dorpen' en 'gehuchten' waarbij deze eerste groter zijn en meer inwoners hebben, en vooral meer gemeenschappelijke voorzieningen hebben, zoals een kerk. Die algemene beleving vinden we ook terug in het onderzoek van historici Verhulst en Thoen, die stellen dat dorpen pas ontstaan in de volle middeleeuwen dankzij een verder proces van bewoningsconcentratie rond gemeenschappelijke voorzieningen. Op hun beurt is dit geïnspireerd op het werk van de Franse historicus Fossier, die stelt dat 'echte' dorpen vier essentiële kenmerken vertonen: een specifiek juridisch statuut en een gemeenschapsgevoel; centrumfuncties ten opzichte van het omliggende gebied; een duidelijk gestructureerde ruimtelijke omgeving door middel van wegen en (perceels)grenzen; en een ruimtelijk-morfologische stabiliteit en duurzaamheid verkregen via ankerpunten, zoals het kerkhof, de kerk en het kasteel.¹⁵ Dergelijke dorpen zouden volgens Fossier pas ontstaan na het jaar 1000.

In Frankrijk, maar ook daarbuiten, maakte archeologisch onderzoek sinds de jaren '90 duidelijk dat verschillende van de elementen die volgens Fossier pas na 1000 n. Chr. verschijnen, in feite al vanaf de 6de-7de eeuw aanwezig zijn op rurale nederzettingen.¹⁶ Om die reden stelt archeologe Peytremann een bredere definitie voor van dorpen: het gaat volgens haar om een bewoningsconcentratie van boerderijen, waarbij de bewoners een nauwe band hebben met het omliggende land, en waarbij er sprake is van een nauwe ruimtelijke relatie tussen de bewoning en begraving.¹⁷

5. Het onderzoek naar middeleeuwse rurale kernen

Zoals hierboven vermeld inventariseerde eerder onderzoek in Vlaanderen een grote groep aan rurale historische kernen:

bewoningsconcentraties, zoals zichtbaar op het 19de-eeuwse kadaster, die misschien een oudere, middeleeuwse oorsprong kennen.¹⁸ Als we willen nagaan of die kernen effectief een middeleeuwse oorsprong kennen, kunnen we daar verschillende bronnen voor gebruiken: historische, cartografische en archeologische. Deze methode kijkt dus terug vanuit een jongere situatie, om na te gaan wat haar (eventuele) middeleeuwse verschijningsvorm is. Een andere, complementaire methode vertrekt vanuit de archeologische gegevens en bekijkt hoe deze evolueren en zich verhouden tot de historisch-cartografisch gekende 19de-eeuwse realiteit.

Voor Burst zijn echter nog te weinig archeologische gegevens beschikbaar om vanuit die archeologische data de nederzettingsevolutie te reconstrueren.

6. Burst als voorbeeld

In het eerdere inventarisatieonderzoek zijn binnen de grenzen van de deelgemeente Burst drie rurale historische kernen aangeduid: *Burst* zelf, ten noorden van de Molenbeek; *Doorent*, ten zuiden van de Molenbeek; en *Stokt*, ook ten zuiden van de Molenbeek en ten westen van *Doorent*.¹⁹ In wat volgt richten we ons enkel op het eigenlijke Burst.

Op 18de- en 19de-eeuwse historische kaarten²⁰ verschijnt Burst als een vrij uitgestrekte bewoningszone waarbinnen twee kernen zichtbaar

13. W. DE CLERCQ, M. BATS, J. BOURGEOIS, P. CROMBÉ, G. DE MULDER, J. DE REU, D. HERREMANS, P. LALOD, L. LOMBAERT, G. PLETS, J. SERGANT & B. STICHELBAUT, Development-led archaeology in Flanders: an overview of practices and results in the period 1990-2010, in: L. WEBLEY, M. VANDER LINDEN, C. HASELGROVE & R. BRADLEY (red.), *Development-led Archaeology in Northwest Europe. Proceedings of a Round Table at the University of Leicester, 19th-21st November 2009*, Oxford, 2012, pp. 29-55; E. DESCHEPPER & W. DE CLERCQ, Out of the darkness, into the light. A review of archaeological research on Early Medieval rural settlement in northern Francia, in: *The Medieval Low Countries*, jg. 8, 2021, pp. 7-50, <https://doi.org/10.1484/J.MLC.5.128408>; E. DESCHEPPER, W. DE CLERCQ, N. BAEYENS, J. DE MULDER, V. VAN THIENEN & M. DEKONINCK, Onderzoeksbalans Archeologie in Vlaanderen, versie 2, 26/03/2025: vroege middeleeuwen, *Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed* 357, Brussel, 2025, <https://doi.org/10.55465/DWXQ1852>.
14. E. DESCHEPPER, A. DE GRAEVE, W. DE MAEYER & B. CHERRETTÉ, Van hoeve tot dorp? Middeleeuwse nederzettingsevolutie in zuidwestelijk Vlaanderen, *SYNTAR. Synthese-onderzoek op archeologisch materiaal uit Vlaanderen*, Brussel, in voorbereiding. Mede mogelijk gemaakt door een subsidie van het Agentschap Onroerend Erfgoed.
15. R. FOSSIER, *Enfance de l'Europe: Xe-XIIIe siècles. Aspects économiques et sociaux*, Paris, 1982, pp. 191-192 en pp. 207-208.
16. Zie bv. H. HAMEROW, *Early Medieval Settlements. The Archaeology of Rural Communities in North-West Europe, 400-900*, Oxford, 2002; É. PEYTREMANN, *Archéologie de l'habitat rural dans le Nord de la France du IVe au XIIe siècle*, Saint-Germain-en-Laye, 2003; H. HAMEROW, *Rural Settlements and Society in Anglo-Saxon England*, Oxford, 2012.
17. PEYTREMANN 2003, o.c., p. 101; É. PEYTREMANN, La notion de village en France au premier Moyen Âge. Retour sur un débat, in: *Archéopages. Archéologie et société*, jg. 40, 2014, pp. 84-91, hier p. 90.
18. TYS *et al.* 2010, o.c.; DE GROOTE *et al.* 2018, o.c.
19. TYS *et al.*, o.c.
20. De Villaret-kaart, de Ferraris-kaart, de Atlas der Buurtwegen en de Popp-kaart zijn raadpleegbaar via www.geopunt.be. Het primitief kadaster is raadpleegbaar via het Rijksarchief (https://agatha.arch.be/data/ead/BE-A0550_007345_007065).

Figuur 2: De wijken *Burst* en *Driesch* zoals afgebeeld op de Popp-kaart van 1861. Popp. *Atlas cadastrale parcellaire de la Belgique. 1842 - 1879* © Agentschap Digitaal Vlaanderen

zijn (Fig. 2). De eerste ligt nabij de Molenbeek, rond de kerk en langs de steenweg van Oudenaarde naar Aalst. Van daaruit vertrekken twee straten (de huidige Gentsestraat en Kerkstraat) in noordwestelijke richting, waarbij de Kerkstraat afdraait in zuidwestelijke richting en aansluit op de Gentsestraat; op dit kruispunt sluit ook de Heerbaan aan. Ter hoogte van dit kruispunt en zich verder uitstrekkend in noordoostelijke richting ligt een tweede bewoningsconcentratie die, op basis van de Atlas der Buurtwegen en Popp-kaart, *Driesch* genoemd werd.²¹ De twee bewoningsconcentraties – rond de kerk en *Driesch* – worden dus verbonden door de Gentsestraat en de Kerkstraat, waarbij vooral lintbebouwing aanwezig is langs de Gentsestraat. Er is een argument om beide bewoningsconcentraties als aparte eenheden te bekijken.²² De 19de-eeuwse historici De Potter en Broeckaert vermelden ook dat Burst uit vier wijken bestaat: *Dorp*, *Driesch*, *Doorent* en *Stokt*.²³

De kern *Dorp* ligt langs een vermoede Romeinse route, die minstens vanaf Ombbergen/Hillegem te herkennen is als de huidige wegen Nieuwpoortmolen – Oudeheerweg – Ouden Heirweg – Kampenheuvel – Heerbaan.²⁴ Langsheen de Heerbaan werden, in de groeve van steenbakkerij Danckaert, vier Romeinse waterputten in 1986-1987 archeologisch onderzocht.²⁵ Het is aannemelijk dat deze route ter hoogte van *Dorp* de Molenbeek kruiste om vervolgens verder te lopen naar de Dender. De Romeinse site langs de Heerbaan is eind jaren '80, op basis van het aangetroffen vondstmateriaal, gedateerd in de 1ste-2de eeuw na Chr.

Rondom de kerk van Burst is op de historische kaarten een ommuurd kerkhof zichtbaar. Dit gaat van een meer afgerond vierkantig kerkhof (zichtbaar op de Ferrariskaart, het primitief kadaster, en de Atlas

der Buurtwegen) naar een trapeziumvormig kerkhof met rechte kerkhofmuren (voor het eerst te zien op de Popp-kaart uit 1861). Deze verandering van het kerkhof zal samen gegaan zijn met de aanleg van de straat Burstdorp, die ook voor het eerst zichtbaar is op de Popp-kaart. Vermoedelijk gaat het hier om de verbreding van een bestaand wegje tussen het kerkhof en het klooster (nu Burstdorp 3).²⁶ Later wordt dit kerkhof nog verder verkleind, vooral langs noordelijke en zuidelijke zijde, wegens verbreding van de aanliggende straten. Het kerkhof blijft in gebruik tot het begin van de 20ste eeuw.²⁷

21. Over de wijk *Driesch* en de ontwikkeling van Burst: G. LIESSENS, *Driesen in Erpe-Mere. Derde deel: de driesen van Burst*, in: *Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe-Mere*, jg. 40, 2000, pp. 9-18.

22. Dat dit tijdens de originele inventarisatie niet gedaan is, is te verklaren vanuit de vaststelling dat *Driesch* niet als toponiem verschijnt op het gereduceerd kadaster, de bronkaart gebruikt voor de inventarisatie. De aanwezigheid van een op kaart aangeduid toponiem vormde een essentiële voorwaarde voor opname als historische kern. Zie TYS *et al.* 2010, o.c.

23. F. DE POTTER & J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen*, 5e reeks: Arrondissement Aalst. Deel 1. Hoofdstuk Burst, Gent, 1900, p. 1.

24. Zie ook M. ROGGE, *Een bijdrage tot de studie van het Gallo-Romeins wegennet in de streek tussen Schelde en Dender*, in: *Helinium*, jg. XI, 1971, pp. 124-153, hier pp. 132-133.

25. M. PIETERS, *Drie Romeinse waterputten te Burst (gem. Erpe-Mere)*, in: *Archaeologica Belgica*, jg. III, 1987, pp. 169-178; M. PIETERS, *Een vierde Romeinse waterput te Burst (gem. Erpe-Mere)*, in: *Archeologie in Vlaanderen*, jg. I, 1991, pp. 125-128.

26. Mededeling Dirk De Boeck.

27. L. BAVAY, *Bijdrage tot de parochiegeschiedenis van Burst. De Neogotische Sint-Martinuskerk*, in: *Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe-Mere*, jg. 25, 1985, pp. 46-55, hier p. 47.

Ten noordoosten van de kerk ligt de pastorie, met – volgens 19de-eeuwse historische kaarten – een vijver aan de straatzijde en ten zuiden van de pastorie een halfcirkelvormige gracht of vijver. Deze waterpartijen zijn niet zichtbaar op oudere kaarten maar het is duidelijk dat deze oudere, 18de-eeuwse kaarten (Ferraris en Villaret) voor het gebied in kwestie niet betrouwbaar zijn. Geschreven bronnen bewijzen namelijk dat de pastorie in het begin van de 17de eeuw omwijd was, en dat er in het tweede kwart van diezelfde eeuw een kleine vijver aangelegd werd.²⁸ In 1767 wordt nogmaals vermeld dat de pastorie door een grote gracht omgeven was. De oorspronkelijke functie en ouderdom van deze omwalling is niet te achterhalen. De ligging nabij de kerk, nabij de Molenbeek, en nabij de Romeinse weg zijn indicaties voor een mogelijke oorsprong als volmiddeleeuwse motteversterking.²⁹ Harde aanwijzingen hiervoor zijn er echter niet, en een oorsprong als laat- of postmiddeleeuwse omwalde site (een zogenaamde 'site met walgracht') is een even aannemelijke hypothese.

Het huidige kerkgebouw is ingewijd in 1855, nadat het eerder bestaande gebouw in 1852 afgebroken was.³⁰ Op basis van een vergelijking tussen de Atlas der Buurtwegen en de Popp-kaart is duidelijk dat de oudere kerkfase een kruisvormige plattegrond kende, terwijl het huidige gebouw een eenvoudig rechthoekig grondplan heeft.

In de 18de-19de-eeuwse cartografie van Burst zijn geen duidelijke aanwijzingen aanwezig over de ouderdom of middeleeuwse evolutie van de rurale kern. Een volgende informatiebron voor het achterhalen van de ouderdom van historische kernen zijn de plaatsnamen of toponiemen. In het huidige Vlaanderen zijn een groot deel van de nederzettingen van Germaanse oorsprong: ze zijn in verband te brengen met de (definitieve) taalkundige Germanisering van de regio, die start in de 3de eeuw na Chr., wanneer we archeologisch de eerste duidelijke bewijzen zien voor immigratie vanuit het gebied ten noorden van de Rijn.³¹ Taalkundig is duidelijk dat het Germaans in de 5de eeuw dominant wordt boven het Latijn/Romaans, toch in noordelijk België.³²

Tijdens die Germanisering krijgen (nieuwe) nederzettingen en landschapselementen een Germaanse naam. Voor nederzettingen wordt daarbij gebruik gemaakt van een aantal typische elementen, met name de suffixen (*inga*)/*haim* en *sali*. *Haim* kan daarbij zowel "individuele boerderij" betekenen (al dan niet geïsoleerd gelegen of deel van een groter geheel) of "groep boerderijen"; *inga* betekent "lieden/volk van" en werd vooral gebruikt om het element *haim* te verbinden met een persoonsnaam. De gewoonte om nederzettingen een dergelijke naam te geven, dateert van vóór het jaar 1000. Een voorbeeld hiervan is het toponiem Baardegem te Burst, dat in 1369 voor het eerst neergeschreven wordt als *Bardeghem*.³³ Deze plaatsnaam is te verklaren als *Bard-inga-haim*, "woning van de lieden van Bardo".³⁴ Wanneer de naam in de 14de eeuw voor het eerst wordt neergeschreven, is die nederzetting echter al verdwenen: Baardegem verwijst dan enkel nog naar een gebied landbouwgrond gelegen op de grens met Aaigem, langs de huidige Veldstraat. In Erpe-Mere zijn er nog dertien dergelijke vroegmiddeleeuwse nederzettingen gekend. Het suffix *sali*, dat vanaf de 5de eeuw gebruikt wordt, is minder

eenduidig te verklaren. In de literatuur worden twee sterk verschillende betekenissen gegeven, waarbij de onderlinge relatie onduidelijk is. De eerste is die van "hoofdgebouw van een vorstelijk of adellijk domein", de tweede die van "afgelegen hut in de bossen, geassocieerd met veeteelt"; "secundaire bewoning".³⁵ Waarschijnlijk speelde hier een proces van betekenis-evolutie: van wijzend op een centrale nederzetting naar wijzend op minder belangrijke bewoning.³⁶

Ook delen en elementen van het landschap kregen nieuwe, Germaanse namen. Daarbij verwees men logischerwijs naar opvallende kenmerken van die plaats. Via betekenisoverdracht konden (nieuwe) nederzettingen die nabij dergelijke plaatsen gelegen waren, de naam krijgen van die landschappelijke plaats. Voorbeelden zijn Burst en Borsbeke (Herzele). Burst en Borsbeke verwijzen allebei naar de plant *bors* of *burs*, waarbij echter onduidelijk is om welke plant het precies gaat.³⁷ Burst betekent dan "plaats waar veel *bors* groeit".³⁸ Borsbeke betekent "beek waarlangs *bors* groeit".³⁹

De eerste vermeldingen van de plaatsnamen Burst en Borsbeke dateren uit de 9de eeuw, en komen uit twee schenkingsoorkondes opgenomen

28. G. LIESSENS, De oude pastorie van Burst, in: *Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe-Mere*, jg. 52, 2012, pp. 73-76.
29. D. HERREMANS, F. CRUZ., A. STORME, J. VERHEGGE, L. ALLEMEERSCH, P. DE SMEDT, B. STICHELBAUT, J. ROZEK, R. VERGAUWE, S. VAN DE VELDE, V. VAN PARYS & P. LALOD, Is het gras groener aan de andere kant van de heuvel? De studie van mottekastelen vanuit landschappelijk en beheersmatig perspectief, SYNTAR 17, Brussel, 2023, <https://doi.org/10.55465/EVMA9277>.
30. DE POTTER & BROECKAERT 1900, o.c., p. 20.
31. V. VAN THIENEN, E. DESCHEPPER & W. DE CLERCQ, A diachronic view on the transformations in local communities and their elites between North Sea and Scheldt (ca. AD 200-800), in: A. FLÜCKIGER, M. HELMBRECHT & C. LOBINGER (red.), *Eliten, Zentren und Peripherien = Elites, centres and peripheries. Tagungsbeiträge der Arbeitsgemeinschaft Spätantike und Frühmittelalter 13*, Studien zur Spätantike und Frühmittelalter 11, Hamburg, 2023, pp. 135-194, hier pp. 145-150.
32. M. GYSSELING, Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226), Bouwstoffen en studiën voor de geschiedenis en de lexicografie van het Nederlands 6, Brussel, 1960, <https://bouwstoffen.kantl.be/tw/>, vol. II, pp. 111-1127; M. GYSSELING, Inleiding tot de toponymie, vooral van Oost-Vlaanderen, in: *Naamkunde*, jg. 10,1/2, 1978, pp. 1-24.
33. L. VAN DURME, Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen, <https://bouwstoffen.kantl.be/tw-ozvl/index.htm>, 2017, lemma 'Baardegem' onder 'Burst'.
34. GYSSELING 1960, o.c., p. 90.
35. GYSSELING 1978, o.c., pp. 14-15.
36. Zoals ook voorgesteld is voor *dries*: VAN DURME 1998, o.c.
37. F. DEBRABANDERE, M. DEVOS, P.T.C. KEMPENEERS, V. MENNEN, H. RYCKEBOER & W. VAN OSTA, De Vlaamse gemeentenamen: verklarend woordenboek, Leuven, 2010, p. 50 (lemma's Borsbeek/Borsbeke) en p. 58 (lemma Burst). Volgens Gysseling gaat het om moerasrozemarijn, ook wel lavendelhei genoemd (GYSSELING 1960, o.c., p. 209).
38. GYSSELING 1960, o.c., p. 209; DEBRABANDERE *et al.* 2010, o.c., p. 58 (lemma Burst).
39. GYSSELING 1960, o.c., pp. 167-168; DEBRABANDERE *et al.* 2010, o.c., p. 50 (lemma Borsbeke).

LTA 7(13)

Dedit Brunhardus in pago Bragobatinse in loco qui uocatur Hildeningahem seu Bursitia, iuxta fluuiola Bursitbace, ad mensa fratrum curtile cum harboribus, et de terris arabilis ubi potest seminare modia XXI et de prato ubi potest segare fenum carradas VI et in silua qui uocatur Emisitrud ubi potest saginare porcous X

LTA 43(54)

Donatio Germondo de Brabantio edde uilla Hildingahem seu Bursicia iuxta fluuiola Bursitbace, id est cortilis indomnicatis et terras arabiles ubi potest seminare modia XX, et omnia que ibi ut ad mensa fratrum donauit, temporibus Hludouuici inperatoris

De eerste schenking, door Brunhardus, handelt over een boerderij (*curtile*) met opslagstructuren (*harboribus*: het kan zowel gaan om opslagruimte voor gewassen als om stallen), alsook om akkerland (*terris arabilis*), grasland (*prato*) en een bos (*silua*). Dit alles is gelegen in de plaats 'Hillegem en Burst' (*in loco qui uocatur Hildeningahem seu Bursitia*) gelegen naast de kleine stroom Borsbeek (*iuxta fluuiola Bursitbace*).

De tweede schenking, door Germondus, handelt over het domeincentrum van de *villa* Hillegem en Burst (*uilla Hildingahem seu Bursicia* [...] *id est cortilis indomnicatis*) en om akkerland (*terras arabiles*), naast nog ongenoemde zaken (*et omnia que ibi* [...] *donauit*: 'en alles wat hij daar schonk').

Uit deze twee 9de-eeuwse schenkingen leren we dat Hillegem en Burst één geheel vormden, en dat er van Borsbeke als aparte plaats blijkbaar nog geen sprake was (daar Borsbeke tussen Hillegem en Burst in ligt). Een deel van dit gebied was ingericht als domein (*villa*). Waar de plaatsnaam Hillegem wel met zekerheid aantoont dat er een vroegmiddeleeuwse nederzetting was (*Hildin-inga-haim*: "woning van de lieden van Hildin"⁴¹) is dit voor Burst dus niet het geval, aangezien het om een landschappelijk toponiem gaat.

Er is op dit moment geen bewijs voor een eventuele continuïteit tussen de aangetroffen Romeinse aanwezigheid langs de Heerbaan (1ste-2de eeuw n. Chr.) en de historisch bewezen vroegmiddeleeuwse bewoning in Burst. Op basis van de genoemde historische bronnen is het ook niet zeker dat er in de vroege middeleeuwen bewoning was ter hoogte van de huidige dorpskern.

Naast de plaatsnamen vormen de *patrocinia* ("patroonheiligen") van kerken ook een informatiebron. Zoals modiefenomenen kent elke heilige een bepaalde populariteitsperiode en/of bepaalde personen/groepen die de cultus promoten. Aangevuld met het gegeven dat de meeste kerken geen verandering zagen in hun *patrocinium*, laat een studie van dit specifieke gegeven dus toe een inschatting te maken van de stichtingsdatum van de kerk. Het bestaan van een kerk wijst dan op bewoning in de nabije omgeving, en op personen of instellingen die voldoende bemiddeld waren om een kerk te kunnen oprichten en

de bijhorende clerus te onderhouden. Het bestaan van een kerk kan echter niet zomaar gelijk gesteld worden met het bestaan van een rurale kern.

In Burst is de patroonheilige Sint-Martinus. Dit *patrocinium* wordt traditioneel verbonden aan het Frankische koningshuis. Op die manier worden Sint-Martinuskerken vermoed gesticht te zijn door Frankische koningen of door de (hogere) elite, en dit vanaf de 5de eeuw.⁴² Een preciezere stichtingsdatum voorstellen is echter niet mogelijk. De kerk wordt in 1117 voor het eerst vermeld, wanneer bisschop Burchard van Cambrai deze kerk met haar afhankelijkheden Bambrugge en Vlekkem aan de priorij van Vorst schenkt.⁴³ Vermoedelijk gaat het in Bambrugge en Vlekkem op dat moment om kapellen.⁴⁴ Hij zegt erbij dat deze kerken *liberum a persona* zijn (vrij van elke persoon), wat doet vermoeden dat het niet om zogenaamde eigenkerken gaat (kerken gesticht door een leek). De band met Hillegem lijkt op dit moment verbroken, aangezien Burst optreedt als moederkerk voor de kerken van Bambrugge en Vlekkem. De kerk van Hillegem (gewijd aan Sint-Bartholomeus) wordt overigens voor het eerst vermeld in 1108, wanneer bisschop Eudes van Cambrai ze aan de Sint-Pietersabdij van Gent schenkt.⁴⁵ Dit *patrocinium* suggereert een jongere stichting: in het Westen zou de populariteit van Bartholomeus dateren van na 983, wanneer keizer Otto III zijn relieken naar Rome overbracht.⁴⁶ De relatie tussen de kerken van Burst en Hillegem blijft zo onduidelijk.

Samenvattend leren we op basis van deze bronnen niet zo veel over het al dan niet bestaan van (vroeg)middeleeuwse bewoning in Burst, laat staan over haar ontstaan, vorm of evolutie. Wel weten we dat het gebied Burst tijdens de 9de eeuw deel uitmaakte van het cultuurland (dat deel van het landschap in exploitatie door de mens, onafhankelijk van de aard en intensiteit van die exploitatie) en als één geheel met Hillegem werd aangezien. Het ontbreken van middeleeuwse kouternamen en de aanwezigheid van verschillende veld-namen suggereert

40. Het gaat om de stukken LTA 7(13) en 43(54), respectievelijk te dateren in 825/826 n. Chr. en in 814-840 n. Chr. (G. DECLERQ, *Traditievorming en tekstmanipulatie in Vlaanderen in de tiende eeuw*. Het *Liber Traditionum Antiquus* van de Gentse Sint-Pietersabdij, Brussel, 1998, p. 186). Uitgave volgens M. GYSSELING & A.C.F. KOCH, Het «Fragment» van het tiende-eeuwse *Liber Traditionum* van de Sint-Pietersabdij te Gent, in: *Bulletin de la Commission royale d'histoire de Belgique*, jg. 113, 1948, pp. 253-312.

41. GYSSELING 1960, o.c., p. 496.

42. E. EWIG, *Der Martinskult im Frühmittelalter*, in: H. ATSMÄ (red.), *Spätantikes und Fränkisches Gallien. Gesammelte Schriften (1952-1973)*, München, 1979, vol. II, pp. 371-392; G. BERINGS, *Les patronages de saints dans la vallée de l'Escaut. Esquisse d'une méthode de recherche sur la christianisation*, in: *Revue du Nord*, jg. 68, 269, 1986, <https://doi.org/10.3406/rnord.1986.4224>, pp. 433-444, hier p. 439.

43. G. BERINGS, *Een onderzoek van de patrocinia van de parochiekerken in het Scheldebekken vanaf het vroegste christendom tot 1559*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, 1979, pp. 94-95. In de online databank *Diplomata Belgica* is dit stuk gekend onder DiBe ID 1436.

44. BERINGS 1979, o.c., p. 94.

45. DiBe ID 675.

46. E. DEN HARTOG, *De oudste kerken van Holland. Van kerstening tot 1300*, Utrecht, 2002, p. 77.

Figuur 3: Luchtfoto uit 2023 met aanduiding van de afbakening van de archeologisch onderzochte proefputten rond de kerk van Burst. Orthofotomosaïek, middenschalig, winteropnamen, kleur, 2023 © Agentschap Digitaal Vlaanderen

daarbij dat Burst pas tijdens de volle middeleeuwen meer intensief in cultuur gebracht is.⁴⁷

Op basis van het *patrocinium* is er misschien een kerk opgericht tijdens de vroege middeleeuwen, al staat de melding dat de kerk *liberum a persona* was (en dus op dat moment geen eigenkerk was) schijnbaar in contrast met het *Martinus-patrocinium*, dat over het algemeen net in verband gebracht wordt met lekenheren. Deze schijnbare paradox kan verklaard worden vanuit de hypothese dat de kerk inderdaad gesticht is door een lekenheer, maar later geschonken is aan een kerkelijke instelling; indien correct, was dit waarschijnlijk niet lang vóór de schenking aan de priorij van Vorst gebeurd, gelet op de vermelding van *liberum a persona*.

7. De archeologische informatie

In het kader van de geplande (maar tot op heden niet uitgevoerde) heraanleg van de kerkomgeving in Burst voerde SOLVA in 2017 een archeologisch vooronderzoek uit, dat bestond uit een bureauonderzoek⁴⁸ en een proefputtenonderzoek.⁴⁹ Zo'n vooronderzoek heeft als doel na te gaan of er archeologisch erfgoed aanwezig is op een terrein, en zo ja, wat de aard en bewaring van dit erfgoed is. Het proefputtenonderzoek in Burst omvatte vier proefputten (samen 42,7 m²; elke proefput mat zo'n 5 x 2 m): twee in de lengte-as van de kerk (één ten zuidwesten, op het plein (Fig. 3: nr. 4); één ten noordoosten, op het tracé van de Kerkstraat (Fig. 3: nr. 3)), en twee dwars op de lengte-as van de kerk (in elkaars verlengde gelegen: een eerste tegen de kerkmuur (Fig. 3: nr. 1), de tweede op het tracé van Burstdorp (Fig. 3: nr. 2)).

April 2017: de Heemkundige Kring op bezoek bij het archeologisch team van SOLVA (verzameling Heemkundige Kring)

47. LIESENS, 2000, o.c., p. 9. Zie ook de toponymische inventarisatie voor Oost- en Zeeuws-Vlaanderen: L. VAN DURME, *Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen*, 2017, [www. https://bouwstoffen.kantl.be/tw-ozvl](http://www.bouwstoffen.kantl.be/tw-ozvl). Op de Popp-kaart zijn verschillende kouter-namen zichtbaar (Kerkkouter, Fierens Kouter, Brent Kouter) maar deze zijn dus niet aanwezig in het middeleeuwse toponymische materiaal. Zie LIESENS, 2000, o.c., p. 15.

48. A. VERBRUGGE, M. BUCKENS, E. DESCHÉPPER & B. CHERRETTÉ, Burst – Heraanleg centrum. Wegenis- en rioleringswerken, archeologienota 2016L27, *SOLVA-Archeologierapport* 76, Erembodegem, 2017.

49. Niet gepubliceerd, aangezien de werken uitgesteld zijn. Onderzoek uitgevoerd onder leiding van archeologe Celine Clement (SOLVA).

Figuur 4: Foto van het eerste archeologische vlak aangelegd in proefput 2, met rechts de 19de-eeuwse bakstenen kerkhofmuur. Links loopt een kleine bakstenen afvoer, niet preciezer te dateren dan 'postmiddeleeuws'. Let ook op de kleurverschillen tussen de kerkhoffases: binnen de 19de-eeuwse muur is de kerkhofgrond zeer donker, daarbuiten is hij veel lichter. Dit komt door de verschillen in ouderdom tussen deze pakketten, en hun andere samenstelling © SOLVA

7.1. Het kerkhof

Op basis van de historische kaarten kende het oorspronkelijke kerkhof van Burst minstens twee grote fases: een oudere, grotere fase (vóór ca. 1850) en een verkleinde, rechthoekige fase (zichtbaar op de Popp-kaart van 1861, in gebruik tot in het begin van de 20ste eeuw). De oudere kerkhoffase bestreek een groter, ovaal areaal, waarvan de begrenzing tijdens het proefputtenonderzoek niet is vastgesteld. De 19de-eeuwse kerkhofmuur is daarentegen wel aangetroffen, meer bepaald in proefput 2 (Fig. 4). Aan weerszijden van deze kerkhofmuur zijn begravingen aangetroffen, waarbij deze buiten de 19de-eeuwse kerkhofmuur per definitie vóór ca. 1850 dateren. Op die manier zijn ook de twee historisch-cartografisch gekende kerkhoffases archeologisch vastgesteld. Het is echter belangrijk te beseffen dat door de beperkte omvang van de proefputten (eigen aan de aard en opzet van dit type onderzoek) geen enkele begraving volledig is aangetroffen.

In het kader van deze bijdrage is enkel de oudere kerkhoffase, die vóór ca. 1850 dateert, van belang. Zoals vermeld is de begrenzing van deze fase niet aangetroffen, wel kon aangetoond worden dat dit grotere kerkhof zich minstens uitstrekte tot 16 m ten noorden van de noordelijke muur van de huidige kerk, en tot minstens 13 m ten westen van de westelijke muur van de huidige kerk. Op basis van het historisch kaartmateriaal kan verondersteld worden dat de grens van dit kerkhof, zoals zichtbaar op de Atlas der Buurtwegen en het primitief kadaster, zich op zo'n 25-30 m van de huidige noord- en westmuren bevindt.

In proefputten 1-2 kon vastgesteld worden dat de begravingen hier dicht op elkaar liggen, en elkaar oversnijden. Het kerkhofpakket is echter niet al te dik: in proefput 2 ligt de onderkant van de grafkuilen op zo'n 85 tot 95 cm onder het maaiveld. Deze onderste grafkuilen zijn ingegraven in de moederbodem. Ofwel is in deze zone maar tijdens een relatief korte tijdsspanne begraven, ofwel heeft er een afgraving plaats gevonden. Dit laatste is niet onwaarschijnlijk, gelet op de verkleining van het kerkhof en de daarmee samenhangende aanleg van de straat Burstdorp rond 1850.

Figuur 5: Zicht op een antropomorfe begraving aangetroffen in proefput 2 (S03). De grafkuil is ingekrast, waardoor duidelijk zichtbaar is dat deze uitgraving de vorm van het hoofd volgt © SOLVA

In proefput 2 kon verder vastgesteld worden dat minstens drie grafkuilen van het antropomorfe type zijn. Hiermee wordt bedoeld dat de uitgegraven kuil de contouren van het te begraven lichaam volgt: de grafkuil is met andere woorden op maat uitgegraven (Fig. 5). Dit begrafenistype komt in het westelijke deel van Vlaanderen voor tussen de 9de en 13de eeuw, waarbij het vooral in de 10de-11de eeuw populair

was.⁵⁰ Het gaat hierbij om de oudste begravingen in de opgegraven zone, uitgegraven in de moederbodem. Dit levert zo al een eerste chronologische indicatie op voor dit deel van het kerkhof. Aanvullend leverde een grafkuil in dezelfde proefput aardewerk op dat gedateerd kan worden in de 9de-midden 12de eeuw; dit graf oversnijdt een ouder graf dat één van de drie antropomorfe graven is.

In proefput 4 werd maar één begraving aangetroffen (Fig. 6). Door de aanwezigheid van verstoringen en een puinpakket van baksteen moest het archeologisch vlak hier echter dieper aangelegd worden (op 75 cm onder het maaiveld), zodat het goed mogelijk is dat er buiten de proefput meer begravingen aanwezig zijn, al dan niet op een hoger niveau. Opvallend is dat deze begraving aangelegd is in een homogeen geelbruine laag die (toch binnen de proefput) op de moederbodem rustte en geen oudere sporen afdekte. Het gaat waarschijnlijk om een pakket colluvium: een afzetting van grond door hellingerosie, die voornamelijk ontstaat door afspoeling van bodemmateriaal vanop hogere hellingdelen naar beneden. Dit is niet onlogisch gelet op de ligging van Burst aan de rand van de vallei van de Molenbeek, aan de voet van een ruwweg zuidwest-noordoost lopende heuvelrug.

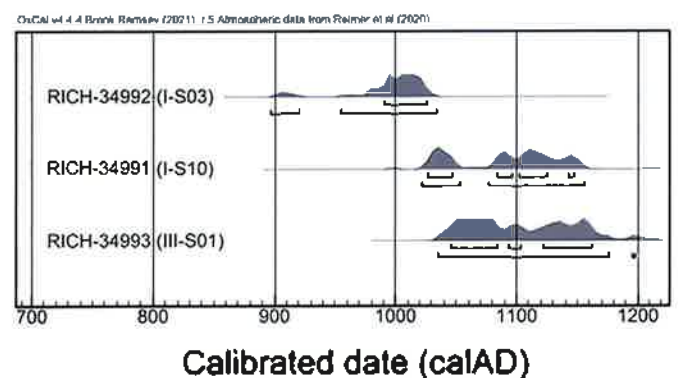

Figuur 6: Zicht op de begraving in proefput 4, die ingegraven is in een pakket colluvium © SOLVA

In het kader van het 'Hoeves, dorpen, kouters'-project zijn drie ¹⁴C-dateringen uitgevoerd op skeletmateriaal van drie begravingen: twee dateringen op twee skeletten uit de meest noordelijke proefput, één datering op het skelet uit de westelijke proefput (Tabel 1; Fig. 7).⁵¹ De twee (antropomorfe) graven uit proefput 2 dateren respectievelijk in de tweede helft 10de-vroeg 11de eeuw en in de 11de-12de eeuw. Het graf uit proefput 4 dateert ook in de 11de-12de eeuw.

Nr. proefput	Spoornr.	Skeletnr.	Type spoor	Labelcode	Net-gekalibreerde datering	Onzekerheid	Gekalibreerde datering (1 σ)	Gekalibreerde datering (2 σ)
2	I-17	I-S10-1	Graf, antropomorf	RICH-34991	975	21	1027AD (25,1%) 1046AD (12,8%) 1084AD (12,8%) 1096AD (26,1%) 1102AD (4,3%) 1125AD (11,4%) 1142AD (4,3%) 1147AD	1022AD (30,3%) 1053AD (65,2%) 1076AD (15,5%)
2	I-18	I-S03-1	Graf, antropomorf	RICH-34992	1048	27	990AD (68,3%) 1025AD	897AD (7,4%) 920AD (8,1%) 959AD (86,1%) 1034AD
4	III-3	III-S01-1	Graf	RICH-34993.2.1	926	24	1046AD (33,6%) 1084AD (6,1%) 1094AD (6,1%) 1103AD (28,6%) 1122AD (11,6%) 1162AD	1035AD (84,8%) 1179AD (10,5%) 1194AD (15,9%) 1197AD

Tabel 1: Administratieve gegevens en dateringsresultaten van de drie gedateerde skeletten te Burst. De datering is steeds uitgevoerd op menselijk botmateriaal. Kalibratie via Oxcal v.4.4.4 met kalibratiecurve IntCal20⁵²

Figuur 7: Visuele weergave van de dateringsresultaten van het ¹⁴C-onderzoek op drie skeletten te Burst

50. M.-A. BRU, M.C. LALEMAN, & G. VERMEIREN, Het grafveld van het atrium, in: M.C. LALEMAN, M.-A. BRU & G. VERMEIREN (red.), *Onder het Sint-Pietersplein: van hoogadelijke begraafplaats tot parking*, Gent, 2010, pp. 64-75; M. MEJIA SIAN, Head-and-shoulder outlined anthropomorphic graves in 9th-13th century Flanders: material characteristics and immaterial meaning, ongepubliceerde masterproef Vrije Universiteit Brussel, 2015, <https://scriptiebank.be/scriptie/2015/head-and-shoulder-outlined-anthropomorphic-graves-9th-13th-century-flanders-material>.
51. Dateringen uitgevoerd door het Radiokoolstoflaboratorium van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK-IRPA).
52. C.B. RAMSEY, Bayesian analysis of radiocarbon dates, in: *Radiocarbon*, jg. 51, 2009, pp. 337-360; P.J. REIMER, et al., The IntCal20 Northern Hemisphere radiocarbon age calibration curve (0-55 cal kBP), in: *Radiocarbon*, jg. 62, 2020, pp. 725-757.

Deze graven en hun datering wijzen op het bestaan van een begraafplaats vanaf minstens de tweede helft van de 10de eeuw. Door hun afstand tot het huidige en oudere kerkgebouw kan vermoed worden dat het kerkhof op zich ouder is: eerst zal men in of rondom de kerk willen begraven, pas als de ruimte daar op is, gaat men verderaf begraven. Het ontbreekt echter aan hard bewijs voor deze hypothese, al wordt dit wel ondersteund door het vroegmiddeleeuwse *patrocinium*.

7.2. De kerk

De bakstenen fundering van de huidige kerk werd aangetroffen in de proefput 1. Ze oversnijdt een natuurstenen fundering opgebouwd uit een agglomeraat van kleine, grote en zeer grote brokken zandsteen en kalkzandsteen vevat in een losse, zeer zandige kalkmortel. De oriëntatie van deze muur wijkt licht af van de huidige oriëntatie van het kerkgebouw, wat in lijn is met het historisch-cartografisch materiaal. Deze natuurstenen fundering is ongetwijfeld in verband te brengen met een oudere kerkfase, maar de eigenlijke datering van deze oudere fase kon niet bepaald worden.

7.3. Andere

Tot slot leverde het onderzoek nog enkele andere vaststellingen op. In proefput 3 werden slechts dikke, kleiachtige leempakketten aangetroffen die geïnterpreteerd worden als de opvulling van een waterpartij (gracht of vijver) in verband te brengen met de pastorie en gekend uit de historische en cartografische bronnen. Het aardewerk aangetroffen in deze pakketten dateert na 1750. Door vergelijking met het historisch kaartmateriaal ligt de proefput vermoedelijk in het verloop van de halfcirkelvormige vijver zichtbaar op de 19de-eeuwse kaarten. De hypothese dat deze vijvers teruggaan op een middeleeuwse omwalde site kon niet bevestigd of ontkracht worden. In het kader van het proefonderzoek was het namelijk niet mogelijk deze pakketten volledig te onderzoeken.

De datering op de begraafing in proefput 4 (Tabel 1, Fig. 7) liet ook toe het colluviumpakket, waarin het graf is uitgegraven, enigszins te dateren: dit colluvium moet namelijk ontstaan zijn vóór deze persoon erin begraven is in de 11de-12de eeuw. Landschappelijk onderzoek in enkele rivier- en beekvalleien in oostelijk Vlaanderen toont aan dat er vanaf de Romeinse periode (vrij) sterke hellingerosie optreedt, als gevolg van toenemende menselijke impact op het landschap (akkerbouw, boskap).⁵³ Tijdens de laat-Romeinse - vroegmiddeleeuwse periode neemt deze impact (en dus ook de hellingerosie) voor enkele eeuwen af, waarna ze opnieuw, en sterker, toeneemt. Deze evolutie kan naar analogie ook voor de vallei van de Molenbeek vermoed worden, al ontbreekt het aan bodemkundig en chronologisch inzicht wat betreft het aangetroffen pakket colluvium.

7.4. Onderzoek op het skeletmateriaal

In totaal zijn in de vier proefputten zeventien skeletten effectief opgegraven. Op basis van de dateringsresultaten, stratigrafie en verhouding tot de 19de-eeuwse kerkhofmuur, kan gesteld worden dat de opgegraven personen begraven zijn tussen de 11de-12de eeuw en 19de eeuw-vroeg 20ste eeuw. Zoals vermeld gaat het in geen enkel geval

om volledige skeletten. De zeventien individuen zijn onderworpen aan een fysisch-antropologisch onderzoek, waarbij het botmateriaal beschreven en bestudeerd is in kader van het bepalen van geslacht, leeftijd, gestalte en van eventuele ziektes of fysieke aandoeningen.⁵⁴ Het is duidelijk dat het hier gaat om een zeer beperkte selectie van het totale aantal mensen dat op het kerkhof begraven is. Op die manier zijn de resultaten zeker niet representatief voor de middeleeuwse en post-middeleeuwse gemeenschap in Burst. Verder moet, omwille van de onvolledigheid van de skeletten, de leeftijds- en geslachtsbepaling met enige terughoudendheid benaderd worden, aangezien in de meeste gevallen niet alle mogelijke parameters gemeten konden worden.

Voor veertien individuen kon met zekerheid vastgesteld worden dat ze op de rug begraven zijn.⁵⁵ Dertien personen waren volwassen, twee personen waren kinderen (3-12 jaar) en één persoon was een tiener (12-18 jaar). Van één persoon kon de leeftijd niet bepaald worden. Voor de volwassen personen kon een voorzichtige geslachtsbepaling uitgevoerd worden, die wijst op mogelijk zes vrouwen en mogelijk drie mannen. Een gestaltebepaling is slechts mogelijk voor twee individuen en is niet verder onderzocht. Ziektebeelden zijn waargenomen bij zeven individuen. Het gaat voornamelijk om gewrichtsaandoeningen (artrose). Eén individu had naast gewrichtsaandoeningen mogelijk ook een infectie, terwijl een ander individu een infectie op de onderbenen en resten van een deficiëntieziekte vertoonde. De aanwezigheid van mannen, vrouwen en kinderen doet vermoeden dat hier een doorsnee bevolking begraven is. Dit sluit aan bij de situering van het kerkhof rond een parochiekerk.

Bij twee volwassen, vermoedelijk vrouwelijke, individuen (I-S03 en I-S10), is naast radiokoolstofdatering ook een dieetreconstructie uitgevoerd op basis van stabiele koolstof- en stikstofisotopen ($\delta^{13}\text{C}$ en $\delta^{15}\text{N}$) (Tabel 2).⁵⁶ Voor beide individuen werd een ribfragment geanalyseerd.

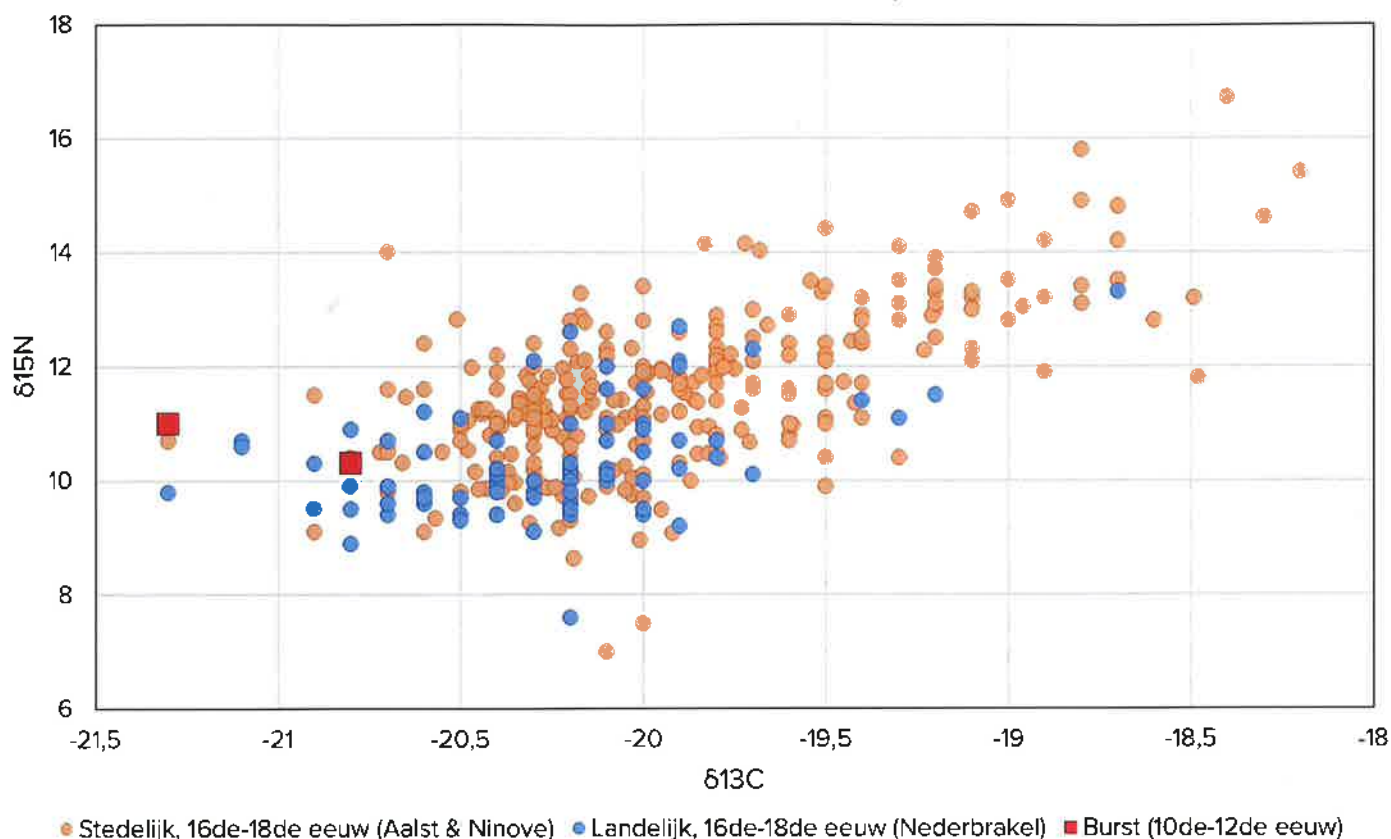
Skeletnr.	%C	%N	$\delta^{13}\text{C}$	$\delta^{15}\text{N}$	At C:N
I-S10-1	18,5	6,9	-20,8	10,3	3,1
I-S03-1	8,4	3,0	-21,3	11,0	3,2

Tabel 2: Resultaten van het isotopenonderzoek uitgevoerd op twee individuen aangetroffen bij het archeologisch onderzoek in Burst

53. N. BROOHAERS, W. SWINNEN, R. HOEVERS & G. VERSTRAETEN, Changes in floodplain geo-ecology in the Belgian loess belt during the first millennium AD, in: *Netherlands Journal of Geosciences*, jg. 100, 2021, e14, <https://doi.org/10.1017/njg.20219>; M. VAN ZON, R. HOEVERS, W. SWINNEN, B. SIMONS, B. VANMONTFORT & G. VERSTRAETEN, Holocene Floodplain Transformation Through Catchment-Scale Human-Environment Interactions: An Interdisciplinary Case Study of the Gete Catchment (Belgium), in: *Geoarchaeology*, jg. 40, 2025, e22026, <https://doi.org/10.1002/gea.22026>.

54. Het gaat om een zogenaamd *assessment*: een eerste beoordeling van het materiaal zonder doorgedreven studie. Dit is uitgevoerd door fysisch antropoloog Liesbeth Massagé (SOLVA).

55. De drie andere gevallen betreffen schedels aanwezig in of aan de rand van de putwand, waardoor de positie van het lichaam niet met zekerheid vastgesteld kon worden.

Figuur 8: Verhouding tussen de isotopenwaarden voor stikstof en koolstof, gemeten op stedelijke populaties uit Aalst en Ninove en op een landelijke populatie uit Nederbrakel, vergeleken met de gemeten waarden voor de individuen uit Burst © SOLVA naar Palmer *et al.* 2024, o.c.

Ribben zijn bij uitstek geschikt voor dit type analyse vanwege hun relatief hoge botombouw (het continue vernieuwingsproces van het botmateriaal), waardoor ze informatie kunnen verschaffen over het dieet in ongeveer de laatste vijf jaar van het leven van het individu.

Voor individu I-S03 blijkt de kwaliteit van het staal minder optimaal: de gehalten aan stikstof en koolstof bevinden zich onder de algemeen aanvaarde drempelwaarden (%N < 4,8% en %C < 13,0% als respectievelijke drempelwaarden) voor goed geconserveerd collageen. Desondanks ligt de C:N-verhouding binnen het aanvaardbare bereik (meer bepaald tussen 2,9 – 3,6), wat aangeeft dat het collageen nog voldoende intact is om betrouwbare isotopenwaarden te leveren.

De isotopenwaarden van de twee individuen wijzen op een overwegend terrestrisch dieet. Meer bepaald liggen de $\delta^{13}\text{C}$ -waarden (koolstof) binnen het verwachte bereik voor groepen die voornamelijk op landgebaseerde voedselbronnen vertrouwden, met weinig tot geen consumptie van mariene eiwitten zoals (zee)vis. Ook de $\delta^{15}\text{N}$ -waarden (stikstof) zijn relatief laag, wat suggereert dat dierlijke eiwitten (vlees, zuivel) slechts in beperkte mate deel uitmaakten van het dieet. Dit signaal sluit aan bij een sociaal-economische status van de lage tot middenklasse. Mensen uit de hogere klasse vertonen vaak hogere $\delta^{15}\text{N}$ -waarden, als gevolg van een grotere consumptie van dierlijke en/of mariene eiwitten.

Eerder voerden de Universiteit Gent en SOLVA een onderzoek naar het dieet in Aalst, Ninove en Nederbrakel tijdens de 16de-18de eeuw, ook op

basis van isotopenonderzoek.⁵⁷ Hoewel de individuen uit Burst enkele eeuwen ouder zijn, is wel duidelijk dat hun dieet, toch wat betreft het lage aandeel mariene en dierlijke eiwitten, aansloot bij dat van jongere stedelijke en plattelandsgemeenschappen in de wijde regio (Fig. 8).

In de 16de-18de eeuw is er wel een duidelijk verschil tussen stad en platteland: op basis van informatie uit Aalst en Nederbrakel blijkt dat stedelingen gemiddeld gezien een dieet met meer dierlijk eiwit (vlees en/of vis) hadden dan plattelandsbewoners.⁵⁸ Meer bepaald hebben stedelingen een gemiddelde stikstofwaarde van 11,38 ($\pm 1,26$), terwijl de gemiddelde stikstofwaarde in Nederbrakel 10,23 ($\pm 0,92$) was. Natuurlijk kent het dieet binnen groepen een spreiding (niet iedereen eet exact hetzelfde), en om die reden is er ook enige overlap in de gemiddelde stikstofwaarden tussen beide groepen. De stikstofwaarden uit Burst sluiten, niet onverwacht, aan bij deze van de plattelandsbewoners uit Nederbrakel.

56. Uitgevoerd door het Radiokoolstoflaboratorium van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK-IRPA). Interpretatie door Liesbeth Massagé (SOLVA).

57. J. PALMER, L. MASSAGÉ, B. CHERRETTÉ, *Wat schaft het bot? Een vergelijkend onderzoek naar eetgewoonten en indicatoren voor sociale gelaagdheid van stedelijke en landelijke populaties in Zuid-Oost-Vlaanderen, aan de hand van stabiel isotopenonderzoek op menselijk botmateriaal*, SYNTAR 22, Brussel, 2024, <https://doi.org/10.55465/GRLP4596>.

58. Palmer *et al.* 2024, o.c., pp. 117-118.

8. Conclusies

Dorpen en gehuchten vormen een belangrijk element in het huidige nederzittingslandschap in Vlaanderen en in grote delen van West-Europa. Algemeen wordt ervan uitgegaan dat deze rurale kernen minstens teruggaan tot de middeleeuwen: zowel hun namen als de patroonheiligen suggereren dit. Hard bewijs ontbreekt echter vaak: dorpsarcheologie is in Vlaanderen nog geen volwaardige onderzoekdiscipline, wat in grote mate het gevolg is van het lang ontbreken van voldoende gegevens. De laatste jaren komt hier verandering in, maar de vaak kleinschalige en gefragmenteerde aard van het archeologisch onderzoek in rurale kernen zorgt, samen met de nog jonge leeftijd van het databestand, dat op dit moment vooral grote evoluties te herkennen zijn. Gedetailleerde analyses van de ontwikkeling van individuele kernen zijn op dit moment nog moeilijk.

Burst vormt een perfect voorbeeld van deze huidige stand van zaken. Archeologisch onderzoek in en rond het huidige dorp is nog zeer beperkt: het gaat enkel om het in deze bijdrage toegelichte vooronderzoek rond de kerk. De belangrijkste resultaten van dit onderzoek betreffen het vaststellen en dateren van het kerkhof rondom de Sint-Martinuskerk, dat zeker bestond in de tweede helft van de 10de eeuw, en vermoedelijk ouder is. Ten westen van de kerk kon bovendien aangetoond worden dat minstens één begraving aangelegd is in ouder colluvium. Dit pakket, vermoedelijk ontstaan door hellingserosie tijdens de Romeinse periode en/of de vroege-volle middeleeuwen, is een onrechtstreeks bewijs voor bosontginning en akkerbouw. Door het voorlopig ontbreken van een datering en van verder ruimtelijk inzicht in de bewoning in Burst tijdens

de middeleeuwen, is het echter moeilijk hier verdere conclusies aan te verbinden.

De archeologische gegevens sluiten aan bij de historische informatie, die ons informeren over een 9de-eeuws cultuurlandschap in Burst, dat op dat moment een eenheid vormde met Hillegem. De kerk wordt voor het eerst vermeld in 1117, maar de dateringen tonen dat er zeker een kerkhof was rond het jaar 1000, dus al zo'n eeuw eerder dan de eerste schriftelijke vermelding. Het bestaan van een vroeg- tot volmiddeleeuws kerkhof rondom een nog bestaande kerk sluit aan bij vaststellingen in andere kernen in de regio, zoals Velzeke, Baarddegem, Lede en Moorsel.⁵⁹

Hoewel het archeologisch onderzoek en zijn resultaten in Burst voorlopig kleinschalig en bescheiden zijn, lichten ze wel een belangrijke tip van de sluier op met betrekking tot de aard, de omvang, de bewaring en het wetenschappelijk potentieel van het archeologisch erfgoed in de landelijke historische kern. Op regionaal niveau ontbreekt het zowel beleids- en onderzoeksmatig nog aan structurele kaders die toelaten dit erfgoed te borgen én te exploiteren. Het heeft immers niet enkel een louter historisch-wetenschappelijk belang: dit erfgoed kan en moet ook een belangrijke rol spelen in beslissingen omtrent de ruimtelijke ordening en landschappelijke interactie van de dorpen en gehuchten van vandaag. Op die manier kan het bijdragen aan het versterken van 'dorpelijkheid', van de identiteit van rurale kernen, en zo dus ook aan het sociaal welzijn van de mensen die er wonen en werken.

59. DESCHEPPER *et al.* (in voorbereiding), o.c.

ONS FUNERAIR ERFGOED NADER BEKEKEN

Lut Bavay

7. HET GRAFMONUMENT VAN DE FAMILIE VAN DEN SYPE-MOEREELS TE BURST

Situering

Op de begraafplaats van de deelgemeente Burst bevinden zich nabij het centrale pad van het oudste gedeelte (1909) een aantal oude graftekens: zerken, stèles en tombes van families die een belangrijke rol speelden in het maatschappelijk leven van het dorp. Eén ervan is dat van het echtpaar Van Den Sype – Moereels.

Type en materiaal

Het monument is van een type dat slechts gedurende een korte periode tussen de beide wereldoorlogen in zwang was: een kruis op een rotsmassa, alles vervaardigd in een mortelspecie. Alle onderdelen zijn nabootsingen van natuurlijke materialen: boomstammen, takken, ranken en rotsblokken. In dezelfde stijl en materiaal werden in die jaren grotten en afsluitingen gemaakt.